

МЕТАФОРА В РИТУАЛЬНИХ ЖАНРАХ УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИЧНОГО ДИСКУРСУ

Політичний дискурс – це вид спілкування, який використовує певну професійну систему знаків та має свою власну мову (лексику, фразеологію). Саме тому мовознавчі розвідки зорієнтовані на те, щоб виявити специфіку політичної комунікації на рівні мовних засобів. Політичний дискурс розглядають переважно в межах прикладних мовознавчих досліджень, що потребує поєднання теорії з практикою та реалізації отриманих результатів безпосередньо в комунікативній площині. Однією з перспективних галузей прикладної лінгвістики є лінгвориторика, що знайшла своє віддзеркалення і в проблематиці політичної лінгвістики. Останнім часом саме лінгвориторичний аспект в політичній комунікації став об'єктом пильної уваги лінгвістів, політологів та журналістів. Серед актуальних проблем політичного дискурсу визначаємо й специфіку політичного ритуалу. В українській політичній комунікації основними політичними ритуалами є інавгурація Президента та урочисті святкові виступи (наприклад, новорічне звернення до народу України, виступи під час святкування Дня соборності України, Дня Незалежності України, церемонії Дня пам'яті тощо). Однак саме політичні тексти походять корінням у давні ритуали та поєднують в собі риси первісних ритуальних дій та сучасної політичної комунікації, що і визначає актуальність нашої роботи.

Політична діяльність завжди перебувала під пильною увагою широкого загалу людей, дослідників і науковців, оскільки від політичної ситуації залежить місце країни в світовому рейтингу, її взаємовідносини з іншими країнами та її роль в житті світу. Проте важливу роль у визначенні іміджу країни відіграє спосіб її представлення політичними лідерами. Через виступи політики мають можливість звернутися як до міжнародного співтовариства, так і до громадян рідної країни.

Політична комунікація – це процес спілкування між політичними діячами. Термін походить з латинської мови (*communico* – роблю спільним, пов'язую, спілкуюсь). Проте сучасні вчені під комунікацією розуміють як спільну діяльність з кодування, передачі та сприйняття інформації [6, 31].

Вирішальним критерієм кваліфікації комунікації як політичної є її зміст і мета. Метою політичної комунікації є боротьба за владу. Під комунікацією розуміють «будь-яку передачу повідомлень, призначену впливати на розподіл і використання влади у суспільстві, особливо, якщо ці повідомлення виходять з офіційних правлячих інститутів» [7, 34].

Майже паралельно з поняттям комунікації лінгвісти розглядають поняття політичного дискурсу як об'єкта лінгвокультурологічного вивчення як вторинну мовну підсистему. Політичний дискурс – це сукупність усіх мовленнєвих актів, які використовуються в політичних дискусіях, а також правил публічної політики, освячених традицією та перевірених досвідом [1, 6].

Основи теорії політичного дискурсу були закладені представниками кембриджської та оксфордської філософських шкіл у 50-ті роки ХХ століття, які здійснили аналіз лінгвістичного контексту суспільної думки. Тут можна виділити таких вчених: Т. А. ван Дейка, Р. Барта, М. Фуко, О. Й. Шейгал, А. М. Баранова, Г. Г. Почепцова. Російська дослідниця О. Й. Шейгал визначає дискурс як “систему комунікації, поле комунікативних практик, розглянуте в реальному потенційному (віртуальному) аспектах, де під реальним

виміром розуміється поточна мовленнєва діяльність і її результати – тексти, потенційний вимір являє собою сукупність знаків, що обслуговують дану комунікацію” [7, 42–43].

Здавна комунікація мала певні ритуальні ознаки. Однак політичні ритуали почали вивчатися не так давно. Г. Г. Почепцов наголошував на тому, що ритуали грають важливу роль в житті будь-якого суспільства, оскільки “одночасно зі значеннями, що вже втрачені з часом, вони несуть у собі чіткі комунікативні вказівки” [4, 330]. У повсякденному житті людини вияви ритуалізації є теж актуальними. Серед них виділяють: регламентованість урочистих подій, святкові ритуали, деякі норми й правила поведінки.

Ритуал – це закріплена традицією послідовність символічно знакових дій. Він має свій сакральний зміст, який зрозумілий лише членам соціуму. У давніх релігіях ритуал був головним вираженням культу вищої сили, її шанування: «В епоху раннього палеоліту (150–40 тис. р. тому) у неандертальців ще не було словесної мови, проте в передачі інформації вони використовували семіотичні засоби – ритуальні рухи тіла, танець, протомузику, скульптурні, рельєфні та наскальні зображення» [3, 49–52]. В. І. Карасик вважає, що будь-яка мовленнєва дія може стати ритуалізованою і потім ритуальною, проте є дії, які схильні до ритуалізації. Такими є прохання, вибачення, співчуття, осуд, обіцянки, привітання, прощання тощо [2, 10].

Політичний ритуал є невід’ємним складником будь-якого політичного життя і передбачає повторення важливих політичних дій з метою зміцнення соціально-політичних порядків. Ритуал є найважливішим і найдавнішим способом колективного впливу. Засобом наслідування і передавання певних традицій, досвіду, зразків політичної поведінки. Політична комунікація посідає окреме місце в ритуальному дискурсі. А. П. Чудінов серед ознак політичної комунікації називає ритуальність та інформативність: «за загальним правилом, політичні тексти повинні бути максимально інформативними, тобто реалізовувати комунікативну функцію. Однак політична комунікація часто є ритуальною, тобто характеризується фіксованою формою та відсутністю настанови на новизну змісту» [5, 58].

Політичні метафори є не тільки засобами оформлення мовлення, а й способом пізнання навколишнього світу. Вони допомагають краще зрозуміти політичні явища, а також можуть впливати на людей. У сучасній політичній лінгвістиці актуальним є використання таких метафор, які замінюють ті чи інші вислови в тих випадках, коли мовець (адресант) не хоче виразити думку прямо, а його інтенція, як правило, є прихованою. Він приховує якусь інформацію про себе чи своє ставлення до певного явища, події чи іншого політичного діяча.

Такі метафоричні вислови потребують класифікації. А. П. Чудінов пропонує виокремлювати такі види політичної метафори:

1. Антропоморфна метафора – це тип метафори, в якій предмети і явища об’єктивної дійсності представлені в асоціативному зв’язку з людськими формами й якостями.

2. Артефактна метафора – це така метафора, в якій предмети та явища представлені у зв’язку зі світом речей, які створила людина.

3. Метафора природи – метафора, в якій предмети та явища представлені в асоціативному зв’язку зі світом тварин, рослин і неживої природи.

4. Соціальна метафора – тип метафори, в якій предмети і явища представлені згідно із зразком соціальної діяльності людини [5, 57].

Метафора концептуалізує картину світу мовця. При дослідженні метафоричних висловів у сучасному політичному дискурсі було виявлено метафоричні моделі з різними

концептуальними структурами. Такі моделі виражені різними емоційними компонентами – тривожністю, агресивністю, нещирістю, суворістю, вдячністю тощо.

Антропоморфні метафори виражені конструкціями з перехрещенням політичних явищ із процесами життєдіяльності людини: *Сьогодні народжується справжня Україна, яка є не просто геополітичним формуванням на європейській карті* (Вітання з Днем Незалежності України, О. Турчинов, 2014); *Ми – держава. Міцна і велика. Нам не 18 років* (Промова В. Ющенко в День Незалежності України); *Ця остання обставина є особливо важливою з огляду на молодий вік нашої демократії і ті хвороби зростання, яких так важко уникнути в процесі державницького змушнення* (Інавгураційна промова В. Януковича). За допомогою антропоморфних метафор політик намагається охарактеризувати політичні явища та процеси, використовуючи вислови, що так чи інакше пов'язані з різноманітними процесами життєдіяльності людини. Через це його мовлення сприймається просто і є зрозумілим для усіх членів суспільства, оскільки політичний діяч співвідносить політичні реалії на основі подібності до дій людини.

Артефактні метафори представлені двома концептуальними сферами – транспортними (механічними) й архітектурними. Транспортні метафори передбачають перехрещення або представлення політичних явищ з транспортом чи його частинами і механізмами, видами руху: *Саме такі кроки здатні відкрити для України нову перспективу, прокласти дорогу для економіки знань і використати всі національні переваги в науці, освіті і наукових технологіях* (Промова В. Ющенко на День Незалежності); *Відходить у минуле епоха – прекрасна і жорстока, позначена високими злетами людського духу та розуму і бездонними прірвами варварства; У періоди, коли ламається, переходить з одного стану в інший система життєустрою людей, державна машина повинна бути особливо чутливою до суспільних інтересів та потреб* (Інавгураційна промова Л. Кучми); *Ми – корабель, що йде через бурю. Ми врятували і вберегли наш корабель, він витримав важкі удари і довів свою міцність; Це кермо – важке, воно ламає руки* (Арсеній Яценюк, 10 хвилин з Прем'єр-міністром). Оскільки транспортні метафори пов'язані із переміщенням транспорту та його частинами, їх можна вважати динамічними. Вони характеризують нестабільність політичної ситуації, необхідність об'єднання зусиль для досягнення мети, будівництва кращого майбутнього для країни і виражають чітке розуміння того, що в державі всі елементи є тісно пов'язаними між собою.

Архітектурні метафори об'єднують архітектуру (будинки, адміністративні будівлі та ін.) та елементи архітектурних будівель із об'єктами мовлення: *Стіна, яка відділяє посадовця від людей, буде зруйнована* (Промова В. Ющенко на Майдані Незалежності); *Дорогі ветерани війни, праці та військової служби! Ви завжди будете слугувати для нас і наших дітей яскравим прикладом, як в єдності та згуртованості долати труднощі, перемагати й будувати свій дім* (Звернення П. Порошенка з нагоди Дня ветерана); *І сьогодні, підводячи підсумки минулого десятиліття, хочу сказати: ми заклали міцний фундамент для упевненого руху вперед* (Новорічне звернення Л. Кучми до українців); *За півроку ми зробили фундамент для того, щоб країна будувала велику українську хату, сильний український дім* (А. Яценюк, 10 хвилин з Прем'єр-міністром). Метафора архітектури пов'язана насамперед із процесами будівництва, частинами споруд і будівельними матеріалами. Вони асоціюються з затишком, міцністю, впевненістю, захищеністю і довірою до політичного діяча, тому таке використання метафор у мовленні політиків є впливовими елементами і сприймаються позитивно з боку адресата.

Метафори природи пов'язані з об'єднанням політичних реалій із явищами природи: *Зараз нас оточив гіркий дим. Його хмара надійшла не від полум'я війни. Вона йде від згарища дрібних багатъ, розпалених на власному борту* (Арсеній Яценюк, 10 хвилин з Прем'єр-міністром); *Народ, що має місію та мету, прямує до обіцяної мрії, щоб самому здійснити її, у пустелі збудувати державу, із поразки створити перемогу. З понищеного свого люду – націю* (Промова В. Ющенко з нагоди 15-ї річниці Незалежності України). Природні метафори характеризують явища, які так чи інакше пов'язані з природою та природними явищами взагалі. Вони чітко позначають емоційний стан політика, його експресивне ставлення до ситуації і характеру події. Характерними є вживання висловів, що пов'язані з вогнем, водою, деревами, ґрунтом та небом. Найчастотніші випадки використання природних метафор було виявлено в промовах, що стосуються економічної ситуації країни, соціального становища та політичних настанов взагалі: *Треба чесно сказати, що нелегко викоринити корупцію. Адже корупція має дуже глибоке коріння* (Арсеній Яценюк, 10 хвилин з Прем'єр-міністром); *Процес, який відбувається в Україні, дає надію на те, що ми поступово будемо вибиратися з того болота, в якому зараз знаходимося..* (Промова В. Януковича на зустрічі з керівниками громадських організацій). Отже, доцільно говорити про широке поширення природних метафор у мовленні політичних діячів, оскільки будь-який політичний процес неможливий без їх використання.

Соціальна метафора є найактуальнішою в політичному дискурсі, оскільки стикається з поняттями війни, злочину, гри, спорту тощо. Концепт «війна» є найуживанішим у політичних текстах останні п'ять років: *Ми зупинили Росію і вберегли державу. Тому що наша справа – свята і справедлива, наша війна – оборонна, ми захищаємо свою свободу, свою незалежність; Воїни, які перебувають і перебували в зоні АТО, мають стати основою нової української контрактної армії* (Звернення Арсенія Яценюка до захисників України); *Дякуючи всьому воїнству за вірність Присязі, за служіння Україні, за жертвний її захист, хотів би низько вклонитися кожній українській жінці; А війна повторно прийшла з тієї сторони горизонту, з якої її, за звичкою, не чекали; Війна взагалі не наша ініціатива. Вона нав'язана нам ззовні* (Промова П. Порошенка на святкуванні 23-ї річниці Незалежності України). Використання метафори «війна» є найчастотнішим в інавгураціях президентів, святкових політичних промовах, зверненнях діячів до громадян держави тощо. Так, у мовленні нинішнього президента України переважають метафори, які пов'язані з війною, оскільки соціальне становище країни вимагає їх використання. Це характеризує політичну діяльність як нестабільне, негативне і складне явище, що налаштовує адресантів на напруження і агресію. Військова метафора має конфліктний характер, описуючи нинішнє становище країни і негативні відносини між представниками різних держав.

До соціальної метафори уналежнюють також метафору спорту, яка виражена спортивними термінами в політичному мовленні. Найчастотнішими перенесеннями таких термінів у політичний дискурс є вживання метафор, пов'язаних із бігом і рухом взагалі: *Тепер перед нами – нові важливі задачі, дійсно новий відлік часу, новий етап розвитку і нова історична дистанція; Україна ж, усупереч усім складностям, послідовно і наполегливо рухалася вперед* (Новорічне звернення Л. Кучми до українців); *Я розумію, що наздогнати індустріально розвинуті країни вкрай складно* (Інавгураційна промова В. Януковича); *Якщо у безвізовому забігу ми витримали довгий семирічний марафон, то у справі боротьби з корупцією, запуску абсолютно нової антикорупційної системи в Україні – це був справжній спринт* (Звернення П. Порошенка до народу з нагоди рішень ЄС щодо безвізового режиму).

Метафори спорту чітко дають зрозуміти, що країна не стоїть на місці, а в будь-якому разі виконує якісь дії. Завдяки цьому послаблюється емоційне напруження в суспільстві і політичні негаразди сприймаються як тимчасові.

У результаті проведеного дослідження такі вислови було виявлено в політичних промовах усіх президентів, оскільки їх використання є активним впливовим елементом у сучасному політичному мовленні. Завдяки йому політик презентує себе як активного діяча й демонструє власні досягнення в широкому аспекті. Для структури сучасної політичної комунікації характерним є вживання багатьох видів метафори: антропоморфних, артефактних, природних та соціальних, що являють собою перехрещення політичних реалій із певними явищами чи подіями навколишнього світу. Метафори концептуалізують мовну картину світу мовця і мають експресивний характер. Отже, використання метафоричних висловів у комунікації є чітким і спланованим прийомом та має велику кількість переваг для мовця. Він був розглянутий нами з урахуванням маніпуляційного компоненту, оскільки саме він є активним впливовим елементом у мовленні політичних діячів.

Список використаної літератури

1. Баранов А. Н. Парламентские дебаты: традиции и новации / А. Н. Баранов, Е. Г. Казакевич. – М. : Знание, 1991. – 64 с.
2. Карасик В. И. Религиозный дискурс / В. И. Карасик // Языковая личность : проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики. – Волгоград : Перемена, 1999. – С. 5–19.
3. Мечковская Н. Б. Язык и религия : лекции по филологии и истории религий / Н. Б. Мечковская. – М. : Фаир, 1998. – 352 с.
4. Почепцов Г. Г. Теория коммуникации / Г. Г. Почепцов. – М. : Рефл-бук; К. : Ваклер, 2001. – 656 с.
5. Чудинов А. П. Дискурсивные характеристики политической коммуникации / А. П. Чудинов // Политическая лингвистика : [сб. научн. трудов] ; ред. А. П. Чудинов. – Екатеринбург, 2012. – Вып. 2(40). – С. 55–61.
6. Чудинов А. П. Политическая лингвистика : [учебн. пособ.] / А. П. Чудинов. – М. : Флинта; Наука, 2007. – 256 с.
7. Шейгал Е. И. Семиотика политического дискурса : [монография] / Е. И. Шейгал. – М. : Гнозис, 2004. – 326 с.

Анастасія Довбиш

ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З НАЗВАМИ ПОБУТОВИХ ПРЕДМЕТІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ТА ПОЛЬСЬКІЙ МОВАХ

Фразеологію можна назвати свого роду дорогоцінною скарбницею будь-якої мови, яка відображає світ почуттів, образів, оцінок того чи іншого народу. Вона безпосередньо пов'язана з культурою мови.

Коріння фразеології сягає живого мовлення, тому фразеологічні засоби мови є її національним обличчям, національним духом мови. Виходячи з цього, наше дослідження є **актуальним**, адже тема стосується фразеологічних одиниць (ФО) з назвами невід'ємних